

УДК 378:61(477.44-25)"1921/193"

В.В.Пагор

Вінницький фармацевтичний технікум – перший вищий медичний навчальний заклад Поділля (20-ті рр. ХХ ст.)

Досліджуються утворення та діяльність Вінницького фармацевтичного технікуму. Зокрема, формування викладацького складу та студентського контингенту, окремі аспекти академічної та громадської роботи, матеріальне становище учасників навчального процесу.

Ключові слова: Вінниця, інститут, медицина, викладачі, студенти, навчання, українізація.

Досі маловивченими залишаються навчальні заклади медичної вертикалі. Серед них особливе місце посідає Вінницький фармацевтичний технікум, котрий займався підготовкою фахівців середньої ланки у 20-ті рр. ХХ ст., а в 30-х рр. увійшов до складу новоствореного Вінницького медичного інституту. Окремі аспекти історії закладу знайшли відображення у працях О.Г.Процека, В.С.Іванашка, О.О.Столярчука, Н.М.Древи, А.Ф.Сурового¹, проте комплексно проблема не вивчалася.

Метою цієї статті є з'ясування основних складових діяльності Вінницького фармацевтичного технікуму: викладацького складу, студентського контингенту, навчального процесу, громадського життя і українського статусу.

На початку 20-х рр. ХХ ст. постала потреба відкриття вищого навчального закладу, який би готував медичні кадри в західному регіоні радянської України. Відомий український вчений, мікробіолог та епідеміолог професор Д.К.Заболотний запропонував відкрити у Вінниці медичний виш (академію або ж інститут) з двома факультетами – медичним та природничим². Він підготував відповідне звернення до Комісаріату народної освіти УСРР з обґрунтуванням заснування цього навчального закладу, якому запропонував надати ім'я Тараса Шевченка. Новостворений виш мав стати українським осередком освіти, “де б нащадки цього поета-борця навчалися на його рідній мові, на якій він сам за своє життя не завжди міг вільно розмовляти”³. На жаль, відповідь була негативною – НКО УСРР роз'яснив вченому, що у першу чергу, слід розв'язати питання з існуючими навчальними закладами медичного профілю, а з новими треба зачекати⁴.

Питання про відкриття у Вінниці медичного інституту/академії вдруге підняли влітку 1921 р. Зокрема, 15 серпня відбулися загальні збори медичних працівників і студентів міста, після виступу Д.К.Заболотного, прийняли рішення про необхідність відкриття у Вінниці медичного вишу, у зв'язку з тим звернувшись до колегії губнаросвіти, засідання якої відбулося 22 вересня 1921 р. Однак з невідомих причин це питання зняли з розгляду⁵.

Попри це активізувалася робота з підготовки фармацевтів вищої кваліфікації (фармацевтичні кадри тоді готували у відповідних школах та курсах).

Одним з ініціаторів відкриття навчального закладу зазначеного профілю та його першим директором став М.А.Єфименко. 1 грудня 1921 р. у Вінниці було засновано фармацевтичні курси, офіційне відкриття яких відбулося 5 грудня⁶. Але проіснували вони трохи більше двох тижнів. 21 грудня 1921 р. їх реорганізували в технікум⁷.

Згідно існуючої системи освіти технікуми спершу відносилися до середньої ланки професійної освіти, вищу ж ланку складали інститути. Лише у 1922 р. вони поступово набули статусу вищих навчальних закладів⁸. Утім, Вінницький фармацевтичний технікум майже до середини 20-х рр. “завис” між вищим та середнім спеціальним навчальним закладом. Система навчання майже повністю відповідала вищій школі, проте юридично технікум не належав до структури вищої школи України⁹. Через це, його дирекція просила відрядити з Києва фахівця в справах вищої освіти для надання необхідних інструкцій і допомоги в переході на вищій освітній ступінь¹⁰.

Юридично статус вищого навчального закладу Вінницький фармацевтичний технікум отримав лише у середині 20-х рр.¹¹. В той час він увійшов до групи, де значилися Харківський, Київський (у складі з одонтологічним та робітничим факультетами) і Одеський медичні інститути (в складі з робітничим факультетом), а також Одеський хіміко-фармацевтичний інститут¹².

Спершу навчальний процес забезпечували 15 викладачів¹³. З вересня 1922 р. їх кількість зросла до 19 (вони навчали 60 студентів). Багато зусиль до формування викладацького складу та студентського контингенту доклав перший директор технікуму М.А.Єфименко¹⁴. Він дбав про поширення серед молоді правил прийому, зокрема через відповідну роботу в навчальних закладах, пресі тощо¹⁵.

У 1921 р. на курси з підготовки фармацевтів записалося 97 осіб¹⁶ (робіничо-селянська частина студентів становила всього 0,04%)¹⁷. В результаті реорганізації курсів у технікум значну кількість слухачів відсіяли, через слабку підготовку. Завершили навчання лише 36 осіб¹⁸. У 1922 р. в технікумі на першому курсі навчалось 69 студентів, на другому – 39. Серед них був один член КП(б)У, 4 – робітники і 10 членів профспілок. Викладацький контингент нараховував 18 осіб, технічний персонал – 5¹⁹. У 1922–1923 н.р. чисельність студентів технікуму зросла до 120. Навчальний процес забезпечували 21 викладач при 5 працівниках адміністративного персоналу²⁰. В наступні роки відбувалося зростання студентського контингенту, і станом на 1923–1924 н.р. кількість студентів збільшилася до 182 (на I курсі навчалось 96 студентів, на II і III – відповідно 56 і 30 студентів). Технічний персонал зріс з 4 до 7 осіб²¹.

Уже на кінець 20-х рр. з-поміж діючих 4-х вищих шкіл Вінниці найбільше студентів – 500 зосереджувалося у фармацевтичному технікумі²².

Згідно навчального плану навчання в технікумі мало тривати 3 роки. Навчальний рік поділявся на триместри. Студенти впродовж навчання опанували 25 дисциплін. Особлива увага приділялася вивченню іноземних мов. Окрім латині, рідної мови та курсу українознавства молодь вивчала німецьку

та французьку мови²³. Обов'язковими для вивчення були соціально-економічні і політичні науки, математика, фізика, неорганічна хімія, ботаніка, анатомія з фізіологією, зоологія, органічна хімія, рецептура, фармакогнозія, аптечні знання, гігієна з бактеріологією, фармакологічне законодавство²⁴. Зокрема, щоб засвоїти фізіологічну хімію, треба було опанувати теми про вуглеводи, жири, білки, ферменти, травлення, кров, обмін речовин в організмі, харчування, молоко, вплив продуктів на обмін речовин²⁵.

Поступово у технікумі було сформовано якісний викладацький склад. Значна частина викладачів мала великий досвід педагогічної роботи²⁶. Фармацевтичні дисципліни забезпечували найбільш досвідчені лектори: Михайло Андрійович Ділекторський (фармацевтична пропедевтика), Лев Костянтинович Морейніс (фармацевтична хімія, фармакогнозія, аптечний практикум), Карл Іванович Лане (історія аптечної справи, аптечне рахівництво та законодавство, судова хімія), Микола Андрійович Єфименко (виготовлення препаратів), Августина Вавислівна Павлінова (дослідження фармацевтичних речовин), Олександр Наполеонович Кожухівський (культура лікарських рослин), Юхим Яковлевич Фішензонг (фармакологія), Іван Іванович Кіяніцин (дослідження харчових продуктів)²⁷.

З 1926–1927 н.р. значна увага приділялася науковій роботі студентів, адже технікум вже мав статус вищого навчального закладу. Одним з видів навчальної діяльності студентів, що підтверджувало право випускника на отримання кваліфікації, було виконання кваліфікаційних робіт, які мали на меті виявити рівень підготовки майбутніх фармацевтів, виявити розуміння виробничих процесів і застосування їх на практиці. Випускні роботи базувалися переважно на евристичному досвіді виготовлення лікарських препаратів. Вимоги до написання робіт були досить високими. Під критику комісії підпадали ті твори, що мали синтетичний характер. Високо оцінювалися праці аналітичного характеру та роботи з великим практичним інтересом. Цінувалися теми досліджень, що співпадали з напрямками, над якими працювали лабораторії технікуму²⁸.

У 1925 р. функціонували три хімічні лабораторії: аналітична, судової хімії і фармацевтична. В аналітичній лабораторії з вивчення ліків трудилися понад 150 студентів технікуму і 80 слухачів короткострокових фармацевтичних курсів²⁹.

Технікум налагодив стосунки з аналогічними закладами УСРР. Зокрема, у 1926 р. дирекція запропонувала колегам з Київського хіміко-фармацевтичного технікуму організувати однорічні курси з підвищення кваліфікації працівників аптек³⁰. Для цього замовили за кордоном відповідне устаткування та навчальне приладдя³¹.

Велику увагу приділяли практичній підготовці студентів в міських аптеках. На початку діяльності технікуму виникла проблема з організацією практики, оскільки губернський відділ охорони здоров'я заборонив практикування в аптеках через перешкоджання їх нормальному функціонуванню³². Становище поліпшилося після того, як 22 грудня 1921 р. губвідділ повністю передав у користування закладу міську аптеку №3 "із всім інвентарем та наявній при

ній фармацевтичній лабораторії, на весь час функціонування фармацевтичного технікуму³³. Щоправда, одразу ж після цього аптеці заборонили продаж ліків, але не надовго. Згодом, технікум дістав право здійснювати відпуск рецептів та продавати ліки. Завдяки діяльності аптеки заклад зміг направити додаткові кошти на закупівлю навчальної літератури та обладнання приміщень³⁴. У середині 20-х рр. студенти одержали право проходили практику при аптеках Українського Червоного Хреста³⁵, військового шпиталю та низці міських аптек³⁶.

Випускники технікуму відразу зайнятися практичною діяльністю не могли, адже потрібно було пройти обов'язкове річне стажування³⁷. У 1925 р. при інспектурі охорони здоров'я Подільської губернії утворили спеціальну "стажову комісію", яка займалася питаннями розподілу фахівців медичної спеціальності для набуття стажу. Стажування було платним³⁸. У 1926 р. в УСРР запровадили проходження виробничої практики студентів при районних лікарнях³⁹.

Незважаючи на те, що з 1926 р. технікум перейшов на державне фінансування літній практикум для студентів був платним. За таких умов частина практикантів просили видати їм для цього відповідні кошти. Студенти, які проходили практику в Ніжині, були обурені відсутністю хоча б мінімальної оплати їхньої праці, адже "жити приходиться в нестерпних умовах"⁴⁰. У наступні роки дирекція технікуму спромоглася виділити кошти студентам, що проходили практику⁴¹.

Певна увага приділялася політичному вихованню молоді. Незважаючи на політику українізації, що проводилася в технікумі, велася офіційна ідеологічна робота. Зокрема, до програми культурних заходів і урочистостей входило обов'язкове виконання "Інтернаціоналу"⁴². У 1930 р. всім студентам, які не взяли участі в культурному поході і засівній кампанії в підшефному селі, винесли догани⁴³.

У другій половині 20-х рр. директором технікуму обрали професора Л.К.Морейніса, який докладав значних зусиль у справі українізації закладу. Зокрема, в офіційних документах вишу щодо різних напрямків його роботи зазначалися заходи із українізації. Студенти переважно були українізованими, не зважаючи на різний національний склад. Виключно українською мовою викладалися фізика, ботаніка, зоологія, математика, мінералогія, культура рослин, бактеріологія, фізична хімія. На одному із зібрань трудового колективу зазначалося, що "адміністрація і надалі повинна зосереджувати свою увагу на цьому питанні та твердо додержуватись раніш наміченого плану українізації, вимагаючи від всіх молодих викладачів переходу на українську мову в найкоротший термін"⁴⁴.

Директор технікуму Л.К.Морейніс читав лекції виключно українською мовою, підготував відповідний навчальний посібник. У 1926 р. він звернувся до управління професійної освіти з проханням "дозволити видати на українській мові курс з фармацевтичної хімії без попередньої цензури"⁴⁵. Розуміючи необхідність україномовного видання та можливості його заборони цензурою,

на власний ризик докладав зусиль, щоб обійти контролюючу структуру, оскільки цей посібник був надзвичайно необхідним для навчального процесу, особливо в умовах дефіциту навчальної літератури.

Після закінчення навчального закладу випускники могли працювати завідуючими аптек, займатися виготовленням і розповсюдженням лікарських засобів⁴⁶. Технікум забезпечував кадрами переважно Подільську губернію⁴⁷. 14 січня 1925 р. відбувся перший випуск 33 фахівців, які заявили, що “головним чином віддадуть свої сили й знання на обслуговування села”⁴⁸. Утім, переважна більшість випускників влаштувались на роботу до міських аптек. Це було пов’язано з тим, що впродовж літа 1925 р. у Вінниці спалахнули епідемічні захворювання на малярію, скарлатину, коклюш, трахому, рожу, кір, шлунковий тиф⁴⁹. Боротьба з ними потребувала фахівців медичної галузі, особливо фармацевтів.

Ефективній роботі технікуму сприяли позитивні тенденції в зростанні мережі аптек Вінниці. Станом на 1926 р. тут діяли 6 аптек, 70 аптек створили в округах Поділля. Майже всі вони були укомплектовані випускниками Вінницького фармацевтичного технікуму⁵⁰.

З самого початку відкриття закладу гострою була матеріально-технічна проблема. Власного приміщення він не мав, тому заняття проходили в приміщенні 2-ї трудової школи. Профспілка медично-санітарних працівників, попри обіцянки надала технікуму лише дві кімнати, які відвели під лабораторію⁵¹. У розпорядженні технікуму було всього дві аудиторії, лабораторія та аптека⁵².

Спочатку технікум утримувався місцевим бюджетом. У листопаді 1922 р. рішенням губернського відділу медичної освіти його перевели з державного фінансування на самозабезпечення⁵³. Через це дирекція заявила, що заклад не має змоги закупляти навчальну літературу, облаштовувати одну з лабораторій, сплачувати орендну плату за користування аптекою, тощо⁵⁴.

У зв’язку із цим підняли питання про реорганізацію технікуму у фармацевтичну школу, щоб зекономити на організації навчального процесу. Цю ідею так і не реалізували, оскільки 20 травня 1924 р. Подільський губернський відділ “Всемедиксантруд” “виказу[вав] побажання про те, щоб технікуми українського типу, де навчання проводилося за методами вищої школи, були збережені”⁵⁵. Але серйозно долею технікуму ніхто не переймався. Його майже не фінансували, окрім видатків на зарплату⁵⁶.

Через важке матеріальне становище дирекція неодноразово ставила питання про переведення технікуму на державне фінансування⁵⁷. Неодноразово зверталася до влади з проханням виділити мікроскопи та хімічні компоненти для виготовлення ліків⁵⁸. Звернення подіяли. У зв’язку з тим, що фармтехнікум мав визнані успіхи в підготовці великого контингенту кваліфікованих кадрів, Наркомосвіти ухвалив з 1926 р. перевести навчальний заклад на державне утримання⁵⁹. У 1927 р. Вінницька окружна інспектура народної освіти підтвердила, що Вінницький фармтехнікум імені Леніна дійсно був вищим навчальним закладом та знаходився на державному бюджеті⁶⁰.

Готувалися студенти до занять переважно в гуртожитку, частково в аудиторіях навчального корпусу. Нормальній навчальній роботі перешкождала швейна майстерня, яка у 1928 р. містилася у навчальному корпусі вишу. Окрім цього, під майстерню відвели одне з приміщень лабораторії технікуму⁶¹.

Порівняно невисокою була зарплата викладачів та адміністрації. У 1927–1928 н.р. місячна заробітна плата директора технікуму становила 100 руб., помічника директора – 75, секретаря з студентських справ – 39, бухгалтера – 55, секретаря – 45, техпрацівниць – 18-50, опалювача – 27 руб.⁶².

Особливо гостро стояла проблема зі стипендіальним забезпеченням. У 1925 р. Наркомат освіти УСРР виділив лише 5 стипендій в розмірі 12 руб. для кращих студентів технікуму. У звіті про роботу вишу дирекція зазначала, що державною підтримкою не було задоволено всіх студентів, котрі потребували стипендій⁶³. У 1927 р. стипендію одержували вже 52 особи у розмірі 41 руб.⁶⁴. У тому ж році молодь отримала право пільгового проїзду залізницею⁶⁵.

Досить складною була житлова проблема. Навесні 1928 р. у технікумі навчалось 517 студентів, лише частина з них проживали в гуртожитку⁶⁶. Решта на власні кошти винаймали житло. Гуртожиток був перенаселений (мешкало понад 90 студентів), хоча був розрахований на 65 осіб. Це викликало значні ускладнення в соціально-побутовій сфері молоді⁶⁷. Окрім цього, підвальні приміщення займали лікарі, які, не зважаючи на неодноразові звернення дирекції технікуму до місцевої влади, надалі проживали поряд із студентами. До того ж, у підвалі гуртожитку розміщувалася лабораторія, де видобували сірководень, який “отруйно впливав на мешканців гуртожитку, що примушував навіть задихатися”⁶⁸.

Недостатнім було обладнання гуртожитку. На 90 студентів було лише 86 ліжок. З м’якого інвентаря використовували 44 матраци, 22 простирадла та 26 ковдри. Ліжка були дерев’яними, тому дирекція технікуму планували їх замінити на металеві⁶⁹.

Погане забезпечення гігієни студентів пояснює те, що “умивально влаштовано в дівочій половині гуртожитку, а чоловіки умиваються в кімнатах над бочками та надворі”⁷⁰. Молодь користувалися водою із водогону, яка була не стерилізована, і на жаль, була навіть для технічних потреб.

Стільців та столів в гуртожитку бракувало. Не привабливим був його внутрішній вигляд, адже побілка приміщення проводилася рідко.

При гуртожитку працювали кухня та їдальня, які містилися в підвалі, “де дуже мокро, на стінах грибки”⁷¹. Кухня обслуговувала 138 осіб. Студентська їдальня була в руках “приватної особи”. Обід та вечерея коштували 16 руб. на місяць, а половина денного харчування сягала 9 руб. Не в кращому становищі була студентська молодь і інших вишів центру Поділля, що змушувало задуматися над покращення її соціально-побутових умов і матеріального забезпечення. Харківський журнал “Студент революції” називав це ухилами, що мали місце серед молоді: “Панування особистих інтересів над громадськими, балачки про майбутню матеріальну та сімейну ідилію на міщанському тлі”⁷².

І все ж, молодь прагнула здобути необхідну освіту, яка стала б їй опорою у мінливому соціально-економічному середовищі кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст.

Отже, Вінницький фармацевтичний технікум у 20-х рр. ХХ ст. був важливим осередком підготовки фармацевтів. Зважаючи на постійне зростання якості та чисельності студентського контингенту, він отримав державне фінансування та статус вищого навчального закладу. Впродовж свого функціонування залишався чи не єдиним в УСРР осередком національної медичної освіти, постійно докладаючи зусиль для збереження української мови у навчальному процесі. Врешті, він став кузницею кваліфікованих фармацевтів, майже всі з яких були забезпечені робочими місцями, зважаючи на зростання чисельності аптек в містах Поділля.

Примітки:

1. Процек, Е. Г. История создания Винницкого медицинского института / Е. Г. Процек, В. С. Иванашко, Н. Н. Древа // Асклепий: историко-медицинский журнал. – Евпатория, 2005. – № 1. – С. 12-24; Процек, О. Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту / О. Г. Процек, В. С. Иванашко, Н. М. Древа // Вісник Вінницького національного медичного університету. – Вінниця. – 2005. – № 9 (1). – С. 187-196; Столярчук, А. А. Развитие аптечной сети Винницкой области за годы Советской власти / А. А. Столярчук, Е. Б. Богачева, А. Т. Торбас, П. А. Мысик, А. Н. Жученко // Основные этапы и направления деятельности Винницкого медицинского института им. Н.И.Пирогова: материалы юбилейной научной конференции ВМИ / [редкол.: М. П. Рудюк (отв. ред.), Б. З. Сухоруков, К. П. Дерепка и др.]. – К.: Здоров'я, 1969. – С. 42-44; Суворий, А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / А. Ф. Суворий // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіон, 2009. – Т. 14. – С. 147-171.
2. Процек, О. Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту... – С. 190.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 65-66.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 78.
5. Становлення медичної науки на Поділлі / В. М. Мороз, В. С. Компанець та ін. – Хмельницький, Вінниця, 1999. – С. 18-19, 21.
6. Там само. – С. 19.
7. Процек, Е. Г. История создания Винницкого медицинского института... – С. 19.
8. Суворий, А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках... – С. 147-148.
9. Процек, О. Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту... – С. 193.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 62 зв.
11. Процек, О. Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту... – С. 193.
12. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. П.29, оп. 1, спр. 172, арк. 107.
13. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 62 зв.
14. Суворий, А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках... – С. 147-155.
15. Прийом до вузів і профшкіл на 1925–26 навчальний рік // Червоний край. – Вінниця. – 1925. – 9 липня. – № 152 (379). – С. 4.

16. Мінц. 1-й випуск фармтехнікуму / Мінц // Червоний край. – 1925. – 18 січня. – № 14 (241). – С. 4; Вінниччина в датах: хронологічний довідник / [укл. М. С. Шлеймович]. – Вінниця, 2000. – С. 29.
17. Отелін. 10 років Вінницького фармінституту / Отелін // Ленінський шлях. – Вінниця. – 1931. – 25 грудня. – С. 4.
18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 62 зв.
19. Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.): зб. док. і мат. / [редкол.: І. О. Пшук (відп. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вініковецький, В. П. Воловик, М. І. Панасенко]. – Вінниця, 1957 – С. 281.
20. ЦДАВО, ф. 166, оп. 3, спр. 731, арк. 13.
21. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 7.
22. ДАВО, ф. Р.595, оп. 2, спр. 306, арк. 149.
23. Процек, Е. Г. История создания Винницкого медицинского института... – С. 19.
24. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 1111, арк. 2.
25. Там само, оп. 4, спр. 528, арк. 19.
26. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 7.
27. Там само, спр. 588, арк. 6.
28. Там само, оп. 6, спр. 5588, арк. 52.
29. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 21.
30. Там само, оп. 6, спр. 5568, арк. 1-3.
31. Там само, спр. 5583, арк. 5-29.
32. Там само, оп. 1, спр. 1111, арк. 24.
33. Там само, арк. 28.
34. Там само.
35. Там само, оп. 6, спр. 5581, арк. 2-12.
36. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 8.
37. Мінц. 1-й випуск фармтехнікуму / Мінц // Червоний край. – 1925. – 18 січня. – № 14 (241). – С. 4.
38. Мінц. Стажова комісія при інспектурі охорони здоров'я / Мінц // Червоний край. – 1925. – 29 січня. – № 22 (249). – С. 4.
39. Верхратський, С. А. Історія медицини: навч. посіб. – 4-е вид. випр. і доп. / С. А. Верхратський, П. Ю. Забудовський. – К.: Вища школа, 1991. – С. 355.
40. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5588, арк. 31.
41. Там само, спр. 5584, арк. 18-70.
42. Мінц. 1-й випуск фармтехнікуму / Мінц // Червоний край. – 1925. – 18 січня. – № 14 (241). – С. 4.
43. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5589, арк. 166.
44. Там само, арк. 252.
45. Там само, спр. 437, арк. 15.
46. Процек, Е. Г. История создания Винницкого медицинского института... – С. 20.
47. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 589, арк. 21.
48. Мінц. 1-й випуск фармтехнікуму / Мінц // Червоний край. – 1925. – 18 січня. – № 14 (241). – С. 4.
49. Пошесні хвороби в Вінниці // Червоний край. – 1925. – 12 червня. – № 129 (356). – С. 4; Пошесні хвороби у Вінниці // Червоний край. – 1925. – 9 липня. – № 152

(379). – С. 4.

50. Столярчук, А. А. Развитие аптечной сети Винницкой области за годы Советской власти... – С. 43.

51. Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.)... – С. 281.

52. Суровий, А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках... – С. 155-156.

53. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 731, арк. 19.

54. Там само, арк. 13.

55. Там само, оп. 4, спр. 528, арк. 24.

56. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 21.

57. Там само, арк. 27.

58. Там само, арк. 21 зв.

59. Вінницький фармтехнікум буде на державному утриманні // Червоний край. – 1925. – 23 квітня. – № 90 (317). – С. 4.

60. Процек, О. Г. Історія заснування Вінницького медичного інституту... – С. 193; ДАВО, ф. П.29, оп. 1, спр. 247, арк. 12.

61. ДАВО, ф. Р.29, оп. 1, спр. 414, арк. 18.

62. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5585, арк. 65.

63. Там само, оп. 5, спр. 589, арк. 9.

64. Паламарчук, Є. Робота ОБПС та студорганізацій вузів Вінниччини / Є. Паламарчук // Студент революції. – Харків. – 1927. – № 5. – С. 30.

65. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5582, арк. 2-6.

66. ДАВО, ф. Р.29, оп. 1, спр. 414, арк. 18.

67. Там само, ф. Р.595, оп. 2, спр. 306, арк. 252.

68. Там само, ф. Р.29, оп. 1, спр. 414, арк. 18.

69. Там само.

70. Там само.

71. Там само.

72. Паламарчук, Є. Робота ОБПС та студорганізацій вузів Вінниччини... – С. 30.

Резюме

Исследуются образование и деятельность Винницкого фармацевтического техникума, в частности формирование преподавательского состава и студенческого контингента, отдельные аспекты академической и общественной работы, материальное положение, участников учебного процесса.

Ключевые слова: Винница, институт, медицина, преподаватели, студенты, учебы, украинизация.

Одержано 16 квітня 2013 року